SAWUNEESCHE BIJDAGEN: VOLZINNEN, SAMEN- SPRAKEN EN WOORDENLIJST, MET EENE GRAMMATISCHE INLEIDING.

DOOR
H. KERN.

Inleiding.

Dank zij de welwillendheid van de Oud-Residenten de Ville-
neuve en Riedel, en van den zendeling Bieger, ben ik in 't bezit
gekomen van eenige stukken die bouwstoffen bevatten voor de studie
der taal van 't eiland Sawu. Ofschoon die stukken mij bij nadere
beschouwing bleken aan allerlei gebreken te lijden, vond ik het
toch jammer ze ongebruikt te laten liggen. Ik zag wel in, dat men
met zulke gegevens geen leerboek kon samenstellen, doch begreep
tevens, dat juist het hoogst gebrekkige van hetgeen ik leveren kon,
een spoorslag zou zijn voor zendelingen of ambtenaren op Sawu om
het onvolledige aan te vullen en het verkeerde te verbeteren. . . .

De volzinnen en samenspraken geef ik, zooals ik ze vond, met
weglating van sommige volzinnen, en met wijziging der spelling,
voor zoover mij zulks noodig toescheen. Naar al te groote eenvor-
migheid en consequentie heb ik opzettelijk niet gestreefd. In de
scheiding en verbinding der woorden heerscht in de mij ten dienste
staande teksten de schromelijkste wanorde; ook daarin heb ik eenige
regelmaat gebracht.

In de woordenlijst, die ik uit verschillende gegevens samen-
gesteld heb, zal de lezer telkens de overeenkomstige Sumbasche
woorden — voor zoover zij mij toegankelijk waren — vermeld
vinden; voorts ook verwijzingen naar één of meer verwante talen.
Die verwijzingen moeten dienen als soort van controle op de voor
Sawuneesch opgegeven beteekenissen. Voor het Sumbasch heb ik
gebruik gemaakt van het opstel van Roos in Verh. Bat. Gen. XXXVI
en de Woordenlijst van J. de Roo van Alderwerelt in T. N.
I. XXXIV.

Met het Sumbasch is het Sawuneesch in klankstelsel, spraak-
5e Volgr. VII.

kunstigen bouw en woordenschat ten nauwste verwant. Daarentegen wijkt het aanmerkelijk af van het Rotineesch, Timoreesch en de overige hiermede in nauw verband staande talen. Een van de kenmerkende verschillen tusschen de taal van Sawu en die der meer oostelijk gelegen eilanden bestaat in de plaatsing der bestanddeelen van eene samenstelling, in welk opzicht het Sawuneesch zich bij de westelijke verwanten aansluit ¹⁾. Over 't algemeen kan men zeggen dat het Sawuneesch veel punten van aanraking heeft met het Makassaarsch en Bugineesch, minder met het Javaansch.

¹⁾ Ik heb slechts ééne uitzondering op den regel aangetroffen, nl. in *ai-mada*, bron, waarin de volgorde der bestanddeelen dezelfde is als in 't Rotineesch. Opmerkelijk is het, dat ook in deze laatste taal uitzonderingen voorkomen, bv. *hade-de*, waterrijst. Zoowel 't Saw. dus als het Rot. zijn niet volkomen consequent. In 't algemeen bestaat er tusschen den woordenschat van het Sawuneesch en Rotineesch meer overeenkomst dan in de spraakkunst.

Letter! Op welke pagina beginnen hier!

Koofstuk I.

§ 1. KLANKSTELSEL.

Het Sawuneesch wordt geschreven met de volgende letters:

A, B, D, E, G, H, I, J, K, L, M, N, O, P, R, T, U, W.

Hierbij komen als samengestelde teekens, DJ, NG en NJ, waarvan 't eerste uitgesproken wordt als een gemouilleerde *d*, dus als de Javaansche *dj*; *ng* stelt de gutturale, *nj* de palatale nasaal voor, d. i. de *ñ* van 't Spaansch, de *gn* van 't Fransch.

De klinkers *a*, *e*, *i*, *o*, en *u* (in Hollandsche spelling *oe*) zijn nu eens kort, dan weêr lang. De korte klank wordt gewoonlijk, doch zonder consequentie, in de mij ten dienste staande stukken, aangeduid door verdubbeling van den volgenden medeklinker: een verkeerde hebbelijkheid, die hare verklaring vindt in de tot voorbeeld genomen Hollandsche spelling. Ik heb die verdubbeling vermeden en in plaats daarvan zulke klinkers aangeduid met het teeken der *gravis*.

De klank die aan de Javaansche Pëpët beantwoordt, wordt nu eens weêrgegeven met *ě*, dan weêr met *ă* of met *â* en zelfs door verdubbeling van den medeklinker achter *a*. Het schijnt, dat bedoelde klank in 't Sawuneesch, bij volle uitspraak, iets dichter bij eene korte *a* staat dan de *ě* in 't Javaansch. Daarom heb ik gekozen *ă*, doch hier en daar zal men ook *à* en *ě* vinden, bijv. in *běni*, vrouw, dewijl de *ě* hier ontstaan is uit eene toonloos uitgesproken *i*. In vele gevallen is het onzeker of eene Pëpët dan wel eene eenvoudige korte *a* bedoeld is.

De klemtoon valt veel vaker op de eindlettergreep dan in 't Javaansch of Maleisch. Zulks kan men met zekerheid opmaken uit schrijfwijzen als *pri*, naast *pěri*, *pari* en *parri*, hoeveel, = Jav. *pira*; en uit voorbeelden als bovengenoemd *běni*, vrouw, voor *bini*. Ware de klemtoon op *bi* gebleven, dan zou de *i* niet verdoft zijn.

Vollediger opgaven omtrent den klemtoon en de uitspraak in 't algemeen, kunnen alleen verstrekt worden door hen die de taal ter plaatse zelve bestudeeren

Koofstuk II.

§ 2. KLANKVERSCHIJNSELEN.

Het Sawuneesch dult geen sluitmedeklinkers, en evenmin de verbinding of verdubbeling van medeklinkers.

De klinkers verschillen in de geaccentueerde lettergrepen weinig van de Maleische. Na dezen algemeenen regel valt van elken klinker afzonderlijk het volgende op te merken.

De *a* = Mal. *a*, bijv. *djara*, weg, = Mal. *djalan*; *āpa* = *ampat*; doch in toonlooze lettergrepen is zij dikwijls overgegaan in *e* (d. i. *ē*), bijv. *duwe*, twee, uit *duwa*; *duwe*, palmwijn, uit *tuwak*; in de voorvoegsels *ke*, *me*, *pe*, *te*, uit *ka*, *ma*, *pa*, *ta*. Vermoedelijk is de *a* eerst in eene doffe *ē* overgegaan, en is deze later verhelderd tot *e*. In *āle*, reeds, zooals men een enkele maal geschreven vindt voor *āla*, staat *e* voor *a* in een geaccentueerde lettergreep, doch dit schijnt dialektisch en is in allen geval niet normaal. Soms is *a* overgegaan in *o*, als in *no*, 3 p. enk.; *ro*, 3 p. mv.; *mone*, mannelijk, voor *mane*, Sumba *meni* (met Umlaut uit *mani*). Naast *no* komt echter ook *ne*, en zelfs, hoewel zeer zeldzaam, *na* voor. Vermoedelijk is *ne* de vorm dien *na* in eene volstrekt toonlooze lettergreep aanneemt. De *o* in *mone* is misschien een gevolg van de voorafgaande lipletter, doch er zijn te weinig zekere voorbeelden van dien klankovergang, dan dat men iets wat naar een vasten regel lijkt, daaruit kan afleiden. Achter eene *j* pleegt *a*, zelfs wanneer ze oorspronkelijk door een medeklinker gevolgd werd, in eindlettergrepen af te vallen; bijv. *lai* (of *lay*), zeil, uit, *lajar*; *mai* (*maj*), betalen, uit *majar*, stam *wajar*.

De *e* en *i*, alsook de *o* en *u*, worden wel eens met elkaar verward; bijv. *harehare*, alle, = *harihari*, Oj. *sarisari*; *omu*, dichtbij, = *umu*. Over *e* en *o*, uit oorspronkelijk *a* ontstaan, is reeds gesproken. Overgang van *u* in *i* is zeldzaam; een voorbeeld daarvan is *adji*, regen, met omzetting uit *idja*, Mal. *hudjan*.

De tweeklanken *ai* en *au* hebben de oudere uitspraak bewaard, hoewel men ook *ei* en *ou* gespeld vindt; dit laatste is vermoedelijk een Hollandisme. Voorbeelden zijn *ai*, water, = Oj. *air*; *au*, gij = Mal. *engkau*, Oj. *ko*. Eer als klankverzwakking van, dan als gelijkwaardig met *ai*, kan de *e* beschouwd worden in *made*, dood dat niet rechtstreeks behoeft ontstaan te zijn uit *matai*, Tagal. *matay*, Day. *matii*, maar vergeleken kan worden met Mal. *Jav. mati*. Intusschen blijven er gevallen over, waarin *e* en *o* moeielijk anders te verklaren zijn dan als rechtstreeksche plaatsvervangers van een ouder *ai* en *au*; bijv. in *we*, slechts; *mo*, zuiver, naast *mou*, *mau*; vgl. Woordenlijst.

Verzwakking van een vollen klinker tot *ā* of *ē* in de voorlaatste lettergreep van een woord, wanneer de laatste den klemtoon heeft,

is zeer gewoon. Dus *pəri*, *pəri* voor *pari*, omzetting van *pira*; *bəni* voor *bini*.

De neiging om in een tweelettergrepigen stam de klinkers om te zetten — een verschijnsel dat min of meer in alle talen der familie is waar te nemen, o. a. in Mal. *hidup* voor *hudip*; Mak. *kade* naast *kida* — is in het Sawuneesch bijzonder sterk ontwikkeld. Bijv. *amu*, huis, voor *uma*, Oj. *umah*; *lämi*, vijf, Mal. *lima*; *pəri*, hoeveel, Jav. *pira*; *adji*, regen, Mal. *hudjan*; *wodilu*, oor, Sangirsch *tuli*; *wəru*, maan, Jav. *wulan*. Nog veel andere voorbeelden kan men in de Woordenlijst vinden.

De medeklinkers geven aanleiding tot de volgende opmerkingen.

De *b* komt als plaatsvervangster van eene oudere *w* betrekkelijk zeldzaam voor; bijv. in *bani*, dapper, Oj. *wəni*, Mal. *bərani*. Onder welke voorwaarden zich uit *w* eene *b* ontwikkeld heeft, is uit het beschikbare materiaal niet op te maken.

De *d* beantwoordt deels aan Mal. *d* = Jav. *r* of *d*, Mak. *r*, als *duwe* = Mal. *dúa*; *para* = Mal. *padang*, Mak. *parang*; deels is ze eene verzachting der *t*, als in *dau*, mensch, = Mak. *táu*; *dai*, drek, = Jav. *tahi*; *mada*, oog, = Mal. *mata*; *wadu*, steen, = Jav. *watu*; *däka* komen, = Jav. *těka*. Soms zijn de oudere en de jongere vorm beide in gebruik; dus *täbu* of *däbu*, suikerriet; *tui* en *dui*, oud. Deze verzachting van *t* in *d*, *nd* komt ook voor in het Sumbasch, alsook in het Fidjisch, doch de woorden waarin zich dit verschijnsel vertoont, zijn schier zonder uitzondering andere; zoo heeft het Sumbasch niet *tau* = Saw. *dau*, doch *daun*, *ndaun*, jaar, = Saw. *tau*. Het Fidji heeft *de* = Saw. *dai*, en *dovu* = *däbu*, doch in verreweg de meeste gevallen gaan Fidji en Saw. ten opzichte der verzachting hun eigen weg; aan een historisch verband is niet te denken.

De *dj* = Mal. *dj*, bijv. *djara*, weg, = Mal. *djalan*; *djan*, ver, = Mal. *djanh*. Voorts staat het dikwijls voor *j*; bijv. in *adju*, hout, = Mal., Jav. *kayu*; *kadja*, rijk, uit Mal. *kaya*. In 't algemeen is de Sawunees geneigd de klanken *dj* en *j* met elkaar te verwisselen, zoodat hij *djəmiāi* en *jəmiāi*, morgen, zegt. Daaruit mag men opmaken dat de Saw. *j*, behalve als overgangletter, niet meer de zuivere halfklinker is, maar met de Hollandsche *j* gelijkstaat. Als overgangletter tusschen twee klinkers, waarvan de eerste een *i* is, wordt de *j* nu eens geschreven, dan weêr weggelaten, bijv. in *ije* naast *ie*; *wiju* en *wiu*; in zulk een geval kan de *j* zuiver halfklinker wezen.

De *g* is meermalen uit *k* ontstaan; bijv. *kegana*, rechts, Mal. *kakanan*. Oorspronkelijk is zij in *guti*, schaar, Jav. *gunting*; *guru*, leermeester, overgenomen uit het Mal. of Javaansch.

De *h* heeft eene oudere *s* vervangen, gelijk o. a. ook in het Maori. Dus *huhu*, vrouwenborst, = Jav. *susu*; *he* —, een = Jav. *sa* —; *paha*, markt, uit Mal. *pasar*; *hekola*, school, uit *skola*. De Sumbanezen bezitten de *s* nog, maar zijn toch op weg om die te verliezen, want nu reeds gebruiken zij de *s* en de *h* door elkander ¹⁾. Behalve de *h* uit *s*, heeft het Saw. nog *h* als onorganischen voorslag vóór eene *u*, bijv. in *hudi*, weinig, = *udi*; *huru*, ruilen, = Mal. *urup*; *huni*, verborgen voor *uni*, *wuni* ²⁾. De Mal., Mak., Jav. *tj* wordt in het Saw. behandeld alsof het eene *s* was.

Over de *j* is reeds gesproken bij de *dj*. De vorm *ji*, 1e ps. mv. naast *di*, moet ontstaan zijn uit *dji*, een gemouilleerd *di*.

De *k* = Jav., Mal. *k*, waar ze niet geheel wegvalt, of, hetgeen zelden gebeurt, tot *g* verzacht wordt. Bijv. prefix *ke* = Jav. *ka*, *kě*; *kodo*, borst, Mak. *konro*; *kuri*, huid, Mal. *kulit*. Dikwijls valt de *k* geheel weg; bijv. in *adju*, hout, Jav. *kayu*; *ku'u*, hoef, nagel, Jav. *kuku*; *ai*, vrouwenkleed, Jav. *ken*; *la'i*, mannelijk wezen, Mal. *laki*; *nga'a*, eten, Sund. *ngahakan*. Ook in het Sumbasch valt de *k* wel eens uit, doch zeldzamer, bijv. in *ijang*, visch, Mal. *ikan*; *wu*, nagel, Mal. *kuku*. — Voor den overgang van *k* in *g*, zie bij *g*.

De *l* heeft de neiging om in *r* over te gaan, beantwoordt anders aan Mal., Jav. *l*.

Van de *m*, *n* en *ng* is niets bijzonders op te merken. Natuurlijk moeten zij vóór een medeklinker verdwijnen volgens de bovenvermelde klankwet.

Op de *p* is van toepassing wat van de *k* gezegd is: de oude *p* blijft of onveranderd of valt geheel weg, wordt ook wel eens tot *b* verzacht, hetgeen vaker in 't Sumbasch geschied. Voorbeelden zijn: prefix *pe* = Mak. *pa*; *pādu*, bitter, Jav. *ampēru*; *pudi*, wit, Mal. *putih*; *pidu*, zeven, Jav. *pitu*; *āpa*, vier, Mal. *ampat*, Bataksch *opat*. Afgevallen of uitgestooten is *p* o. a. in *uru*, tiental, Jav. *puluh*; *u'i*, vulva, Mal. *puki*; *uhu*, lever, hart, Sumba *pusu*, Jav. *pusuh*; *a'i*, vuur, Mal. *api*; *a'u*, *a'o*, kalk, Jav. *apu*,

¹⁾ Volgens de Roo van Alderwerelt, l. c. p. 235.

²⁾ Deze *h* herinnert aan den onorganischen spiritus asper van het Grieksche vóór de *ypsilon*.

Mal. *kapur*; *are*, rijst, Jav. *pari*; *ādu*, gal, naast *pādu*.¹ Overgang in *b* in *rabe*, afnemen, Mal. *rampas*.

De *r* beantwoordt aan eene Mal. *r*, voorzooverre in 't Jav. ook eene *r* daartegenover staat; de gutturale triller, die in 't Mal. door *r*, in het Tagalog door *g*, in het Dayaksch door *h* vervangen is, valt in het Saw., evenals in 't Javaansch, geheel weg. Gewoonlijk vertoont Saw. eene *r*, waar het Mal. *d*, doch het Jav. *r* of *d* heeft. Voorbeelden zijn: *rou*, holte, Mal. *ruang*, Jav. *rong*; *raho*, vergif, Mal. *ratjon*, Jav. *ratjun*; doch *rau*, blad, Mal. *dāun*, Oj. *ron*; *ari*, jongere broeder, Mal. *adiq*, Oj. *ari*; *rāngi*, hooren, Mal. *dēngar*, Oj. *rēngö*; *rāpa*, vadem, Mal. *dēpa*, Jav. *dēpa*; *āmu* huis, Mal. *rumah*, Oj. *umah*.

Voorts vervangt in het Saw. de *r* niet zelden eene oudere *l*, hetgeen in het Sumbasch niet geschiedt. Dus *uru*, tiental, uit *puluh*; *uru*, begin, eerste, Mak. *ulu*, Oj. *hulu*; *dara*, binnen, Mal. *dalam*; *aru*, acht, Sumba *walu*; *djara*, weg, Mal. *djalan*; *dari*, touw, Jav. *tali*.

De *t* wordt menigmaal zoowel aan 't begin als in 't midden van een woord tot *d* verzacht; anders is het = Jav. of Mal. *t*. Bijv. *tālu*, drie, Jav. *tēlu*; *tunu*, licht ontsteken, Mak. *tunu*; *ti*, uit, van, Sund. *ti*; *tangi*, geweest, Jav. *tangis*. Voorbeelden van *d* uit *t* zie men bij *d*, en in de Woordenlijst.

De *w* is, in 't algemeen, Jav. *w*, Mal. *b*. Bijv. *wadu*, steen, Jav. *watu*; *woe*, krokodil, Sumba *wuja*, Oj. *wuaya*; *tawa*, dingen, Mak. *tawara*; *wawi*, varken, Mal. *babi*. Zelden valt een *w* of *uw* aan 't begin van een woord af, als in *aru*, acht, Sumba *walu*, Oj. *wwalu*.

Tot de zeer ongewone klankovergangen behoort die van *a* in *i* als in *wiu*, *wiju*, nieuw, = Oj. *wahu*, Ibanag *bagú*; denkelijk heeft de *i* zich hier ontwikkeld uit eene *e*, welke, zooals wij gezien hebben, meermalen uit toonlooze *a* ontstaan is. Onregelmatig zijn verder de vormen *woe* en *wuu* voor krokodil, Oj. *wuaya*, Sumba *wuja*. In *woe* kan *e* uit *ja* gesproten zijn, doch de tweede vorm, *wuu*, blijft mij onverklaarbaar. De vorm *wo*, vrucht, in samenstellingen voor 't vollere *wue*, Oj. *wwah*, is te verklaren als een gevolg van klankverzwakking, even als *du*, mensch, in een overeenkomstig geval, van *dau*; vgl. Woordenlijst.

In sommige woorden is de eerste lettergreep afgeworpen; *na*, kind, = *ana*; *ma*, akker, Ibanag *umá*, Mal. *huma*; *mu*, 2 ps. mv.

¹) Niet onmiddellijk is de *p* weggevallen, maar na eerst in *f*, voorts in *h* overgegaan te zijn. In 't Rotineesch is die *h* gebleven; bijv. *hade*, rijst.

→ Polyfons p. 5 alhier is in Oost- en Nieuw-Guinea de 5 Zorgeloos als geheel verdwenen voor de *h*; doch in de 1ste band (Nieuw-Guinea) "te Memboro" de 5 nog te veel. (Noot van 1917) cur.

voor *kamú*; *di*, wij, voor *àdi*, *kádi*, d. i. *kídá*, *kitá* met omzetting der klinkers.

187

Konink III.

§ 3. WOORDVORMING. VOORVOEGSELS.

Van bestaande wortels en stammen — waarvan de vorming hier buiten beschouwing blijft — worden in 't Sawuneesch woorden afgeleid door middel van voorvoegsels. Zonder twijfel heeft het Saw. ook afleidingen met achtervoegsels bezeten, doch die zijn op enkele sporen na, bijv. *hengäbi*, bedekken, verdwenen. Hetzelfde is trouwens gebeurd in het Sumbasch.

Als voorvoegsels, die als zoodanig nog herkenbaar zijn, komen voor: *ke*, *me*, nasaal, *měng* of *meng*, *pe*, *ta*, *he*, *wo*.

Ke, Sumba *ka*, te vergelijken met Jav. *ka*, *kə*, vormt woorden die in begrip overeenkomen met verleden deelwoorden in intransitief-passieve beteekenis; bijv. *keloli*, gevallen; vgl. Sumba *kanabu*, gevallen, stam *nabu*; zoo ook *kebädi*, onthutst, verrast; vgl. Jav. *kaget*. Uit den aard der zaak worden zulke woorden vaak geheel en al adjectieven; bijv. *kelagi*, krom, Sumba *kaleka*; *kemangu*, droog, van *mangu*, drogen; of abstracte substantieven, als *kebuwe*, waarde, prijs. Verder vindt men het voorvoegsel bij woorden die eene richting aanduiden, als *kedjunga*, achterzijde, Sumba *kadenga* en *kadjea*; *kedanga*, rechterzijde, waar het Jav. het stamwoord *těngěn* gebruikt; *kegana*, rechts, Mal. *kakanan*, van st. *gana* = Mal. *kanan*. Zeer gewoon is een gelijkkluidend voorvoegsel, zoowel in het Sumbasch als in 't Sawuneesch, bij namen van dieren, planten, lichaamsdeelen en gereedschappen; bijv. *kebara*, sprinkhaan, Sumba *kabalang*, vgl. Jav. *walang*; *kebeba*, vlinder, Sumba *kabeba*, vgl. Fidji *bebe*; *kedäke*, kikvorsch; *kebaki*, tor; *kebui*, katjang; *kela*, areca; *kepaka*, zekere boom; *kebake*, pens; *keluwe*, spier, vezel; *kehai*, bezem, veger; *keläti*, boog; *kepoke*, lans, vgl. Mak. *poke*; *ketaka*, bijl. Of dit voorvoegsel bij plant- en diernamen, enz., hetwelk in alle verwante talen meer of minder gebruikelijk is, volkomen identisch is met dat in *keloli* enz., is vooralsnog niet uit te maken.

Me, Sumba *ma*, in oorsprong één met Oj., Bataksch, Tagalog, Mak., Bug. *ma*, duidt in 't algemeen aan een „met iets zijn, met iets bezig zijn, of in zekeren staat verkeerren.“ Dus *meda'u*, bevreesd, angstig, Oj. *matakut*; *merai*, lang, Sumba *malai*, Tag. *malayu*, ver; *meringi*, koud, Sumba *maringi*; vgl. Mak. *dinging*, Mal. *din-*

gin; *menī*, fijn (uit *menī*'), Dayaksch, Bisaya *manipis*; vgl. Mal. *nipis*, welk laatste als de secundaire stam kan aangemerkt worden; Bis. *nipis*, iets fijns. In het Maleisch is te vergelijken het prefix *bār*, ofschoon dit vormelijk niet met Tagal. *ma*, maar met *mag* overeenkomt.

Het nasale voorvoegsel, in volleren vorm *ang* enz., hetwelk uit het Jav., Sund., Mak. enz. welbekend is, komt steeds in den zwakken vorm in het Sawuneesch in ettelijke afgeleide woorden, en wel niet alleen werkwoorden, voor. Nog zeldzamer is het prefix *měng* of *meng*. De veranderingen die de beginletter van de stammen ondergaat, zijn dezelfde als in de verwante talen, waarbij in 't oog is te houden dat de *h* in 't Saw. oudtijds eene *s* was. Werkwoorden op deze wijze afgeleid zijn o. a. *nga'a*, eten, van een stam *a'a*, hetzij dit = KAKAN of = Sund. *hakan* te stellen is; *ngàdi*, zien, van *adi* of *kàdi*, d. i. omzetting van *ita* of *kita*; *ngène*, zwijgen, vgl. Jav. *měnněng*; *nginu*, drinken, van stam INUM. Het gevoel voor de eigenlijke functie van het nasaalvoorvoegsel, schijnt verloren, daar bijv. *ngadi* niet enkel „zien” beteekent, maar ook „zichtbaar, in 't gezicht”, evenals Sumba *ngita*, en *nga'a* evenzeer subst. als werkw. is. Het voorvoegsel *mě* + nasaal is over in enkele, meest transitieve werkwoorden, als *měnja'e*, bestijgen, van *ha'e*, oudtijds *sake*; *na'o*, *měna'o*, stelen, van stam *takau*; *mědjādi*, zitten ¹⁾. Voor zooverre de geringe woordvoorraad dien wij kennen, ons veroorlooft een oordeel te vellen, moeten *ng* en *měng* in het Saw. en Sumbasch als verouderde voorvoegsels beschouwd worden, die alleen in bepaalde woorden voortleven en dus niet meer in hun eigenaardige kracht gevoeld worden.

Pe, Sumb. *pa*, vormt evenals *pa* in 't Madureesch, Makassaarsch, Bugineesch, de Filippijnsche talen, *va* in Mota en Florida, causatieven; dus *penga'a*, doen eten, voeden, van *nga'a*, eten; *pemoko*, bereiden, van *moko*, gereed; *pemabo*, temmen, van *mabo*, tam; *peramu*, in huis doen zijn, huisvesten, van *ramu*, d. i. *ra àmu*, in huis; vgl. Mak. *pariballa*, van *ri balla*; *pedjudju*, iets aanwijzen; vgl. Jav. *nuduhake*. Nu ligt in *pe* niet slechts het begrip van iets maken, maar ook van voor iets houden, als iets beschouwen, als iets behandelen. Vandaar dat met *pe* ook bijwoorden van wijze afgeleid worden; dus *pedjau*, maken dat iets ver is, en ver, als bijw.; *peije*, verbeteren, en bijw. goed, beter; *petu*, oprechtelijk, juist,

¹⁾ Vgl. Sumba *mendidi*, Jav. *anduduk*; de *n* vóór de *dj* moet in 't Saw. natuurlijk verdwijnen.

van *tu*, waarachtig. Vandaar ook dat *penga'a* beteekent (geneesmiddelen) innemen, een maal nuttigen. Verder vormt *pe* verbaal-substantieven: *pedaga*, het handeldrijven, van *daga*, handelen; *peloko-nga'a*, huwelijk, van *loko-nga'a*, huwen; in samengestelde uitdrukkingen is het dikwerf in 't Nederlandsch te vertalen met den stam van een werkwoord als eerste lid eener samenstelling; bijv. *peludja* is: kweken, verzorgen, verplegen; *ana peludja*, pleeg-kind. In *penawu*, reede, duidt het voorvoegsel de plaats aan voor de handeling *penawu*, voor anker liggen; in 't Maleisch en Javaansch zou in *palabuhan*, *labuhan* het plaatsaanduidende suffix *an* niet kunnen gemist worden, wel het voorvoegsel *pa*. In 't algemeen speelt het voorvoegsel *pe* in het Sawuneesch eene voornaam rol, en is eene nauwkeurige omschrijving van de verhouding der met *pe* afgeleide vormen tot de grondwoorden eene der belangrijkste punten van de spraakkunst. Hier kan de functie van het prefix slechts in hoofdtrekken aangegeven worden wegens de onvolledigheid der beschikbare teksten.

Ta komt overeen met het Makass. *ta* (*tar*), en geeft dus te kennen dat iemand of iets in zekeren toestand gekomen is. Bijv. *tahuli*, van den rechten weg af geraakt, verdwaald, = Jav. *késasar*; *tabàlu*, (iets) vergeten zijn; vgl. Mak. *tarurangi*, zich herinneren; *tabolo*, verzonken, verdronken; *tadjana*, in den toestand van zinken gekomen, zinken.

Verder dient *ta* (soms *tě* geschreven) ter aanduiding van een futurum en conjunctief; is zulk een vorm met *ta* afhankelijk van een hoofdpraedicaat, dan wordt hij in onze taal weergegeven door eenen infinitief met of zonder *»te»*. Dus *takako ja*, ik zal of wil gaan, maar *oö ja takako*, ik wensch te gaan; in 't Oj. zou men zeggen *mahyun aku lumakwa*, staat dus het aanvullende woord in den conjunctief. Feitelijk drukt het voorgevoegde *ta* in het Saw. dus hetzelfde uit als het suffix *a* in het Oj. De vraag is of *ta* in dit geval als prefix te beschouwen is dan wel als afzonderlijke partikel, te vergelijken bijv. met Mal. *akan* en Dayaksch *baka*. Bedenkt men dat een Mal. *těrlihat* in het Nederlandsch kan uitgedrukt worden door *»te zien»* en dat ons *»te»* een doel aanduidt, dan zal men het niet onmogelijk achten dat de twee oogenschijnlijk zoo verschillende functies van *ta* zich toch uit één begrip ontwikkeld hebben. Hoe het zij, het schijnt mij niet twijfelachtig dat *ta* als aanduiders van het futurum in het Sawuneesch overeenstemt met het als futurum-partikel optredende *te* in de talen van Mota, Mosina, Pak, Gog, Lakon, *t* op Motlav en Saddle-island.

He duidt, evenals het Jav. en Mal. *sa*, *sə*, in samengestelde benamingen van hoeveelheid de eenheid aan; bijv. *heuwe*, *hewue* = Mal. *sabuwah*; *hedau*, iemand; *hedau hedau*, ieder. Bij de benamingen van tiental en honderdtal, wordt *he* gevolgd door een nasaal; dus *henguru*, tien; *hengahu*, honderd. Ook bij de overige telwoorden geschiedt dit: *duwenguru*, *tälungahu*, enz., zoodat de neusklank, welks ontstaan wij hier niet hebben te onderzoeken, niet als bestanddeel der telwoorden een, twee, enz. kan beschouwd worden.

Wo komt voor als voorvoegsel van substantieven en adjectieven, zonder dat de beteekenis van deze merkbaar gewijzigd wordt. Bijv. *worowu* of *rowu*, beeld; *wodilu*, oor, Mak. *tolé*; *wowiu*, naast *wiu*, nieuw; *woije*, goed, evenals *ije*; *worena* en *rena*, groot. De oorsprong van dit *wo* schuilt nog in 't duister. Opmerkelijk is het dat aan *wodilu* beantwoordt het Sumbasche *kasilung*, ontstaan uit *katilu*, waaruit men geneigd zou zijn de gevolgtrekking te maken dat *wo* en *ka* synoniem zijn. Dezelfde overeenkomst in waarde tusschen *wo* en *ka* vertoont zich in de benaming voor muis, rat: Saw. *kedjou*, *kedjowe*, Sumba *kalau*, Fidji *kalavo*, Mota *gasuwe*, vergeleken met Mak. *balawo*, Day. *balawan*, Malegasi *walawo*, Binongko *wolarwo*, Roti *lafo*. Ik vermoed dat Saw. *wo* oorspronkelijk één is met Maori *po* in *pouaru*, weduwe, weduwnaar, waarin *uaru* het bekende Oj. *walu*, Mal. *balu* is. Ook het O.j. *wa* (en *bā*) in *wahiri*, *bāhiri*, *awahiri*, afgunst, afgunstig; Day. *ba* in *bahiri*, afgunstig, verschilt in beteekenis onmerkbaar van *hiri*, zoodat het vermoedelijk met Saw. *wo* en Maori *po* verwant is. Of nu dit *wa* reeds in de grondtaal een andere uitspraak vertegenwoordigde van *ma* (vgl. Mal. *bār*), dan wel of *wa* en *ka* soms in voorhistorischen tijd beide uit een denkbaar *kwa* of als zgn. velaar uitgesproken *ka* gesproken zijn, is een vraagstuk dat thans nog niet voor oplossing vatbaar is.

Het infix, resp. prefix, *m*, *um* moet eenmaal in het Saw. bestaan hebben; een overblijfsel daarvan is *muri*, leven, uit *humurip*, *lmurip*, doch *muri* is geheel en al een stamwoord geworden, zoodat men kan zeggen dat het infix als zoodanig verouderd, uit de taal verdwenen is.

Korpsboek IV

§ 4. ZELFSTANDIGE EN BIJVOEGELIJKE NAAM WOORDEN.

Er bestaat in het Saw. geen bijzondere vorm of partikel ter onderscheiding van enkel- en meervoud. Een zeker meervoud, dat evenwel meer eene verscheidenheid dan een veelheid te kennen geeft, wordt gevormd door herhaling van het woord; dus *wawi wawi*,

varkens (grootte en kleine). Het spraakgebruik wijkt te dezen opzichte niet af van dat in het Maleisch en Javaansch.

De adjectieven ondergaan evenmin verandering in het meervoud, alleen van samengestelde uitdrukkingen, als *nà-iki*, kindje (eigenlijk klein kind) wordt *iki* herhaald, zoodat *nà-iki-iki* is verschillende kindertjes."

De genitiefbetrekking wordt door eenvoudige bijstelling uitgedrukt; het bezeten wordende voorwerp wordt het eerst genoemd, de bezitter onmiddellijk daarop. Dus *djara duwai*, het paard van den vorst. In veel gevallen draagt deze constructie, als men op de beteekenis let, het karakter eener samenstelling; bijv. *nadu'u dahi*, zeevisch; *nadu'u loko*, riviervisch; *hedai wawi*, varkensvleesch. Een voorbeeld van omgekeerde woordschikking in eene samenstelling — het eenige mij bekende — is *ai mada*, bron, = Mal. *mata ayer* (vgl. de noot blz. 158). Elke verbinding waarin het tweede woord niet in de verhouding van een genitief tot het eerste staat, is onubbelzig eene samenstelling; als *bēni balu*, weduwvrouw.

Het Saw. bezit geen lidwoord, doch in sommige woorden, als *namada*, oog (in samenstelling *mada*), *nadu'u* visch, is *na* moeielijk anders te verklaren dan als een soort lidwoord, hetzelfde dat als *na*, enz. in de meeste Melanesische talen nog voortleeft.

§ 5. TELWOORDEN.

De hoofdgetallen zijn:

1. āhi	40. āpanguru
2. duwe	50. lāminguru
3. tālu	60. ānanguru
4. āpa	70. pidunguru
5. lāmi	80. arunguru
6. āna	90. heonguru
7. pidu	100. hengahu
8. aru	200. duwengahu
9. heo	1000. hetāba.
10. henguru	10000. henguru tāba
11. henguru āhi	11000. henguru hetāba
12. henguru duwe	100000. hengahu tāba
13. henguru tālu	101000. hengahu hetāba
20. duwenguru	110000. hengahu henguru tāba
21. duwenguru āhi	200000. duwengahu tāba
30. tālunguru	1000000. heriwu herawo

De eenheid wordt daar waar men in onze taal een toonloos uitsprekt, uitgedrukt door *he*, verbonden met *dau*, mensch, *uwe*, *wue*, vrucht, *ngiu*, lichaam, *bāla*, plat vlak, lap, en andere zgn. hulpwoorden, meestal vóór den naam van 't voorwerp. Bijv. *hedau*, een mensch, iemand, = Mal. *saorang*; *hengiu wawi*, een varken; *hebēngu kepoke*, een lans; *djala hebāla*, één net; vgl. Sumba *sawāla louw*, een lap stof, *dua wāla louw*, twee sarongs. Behalve de reeds genoemde zijn er nog andere zgn. hulpwoorden; o. a. *bāka*, bijv. *duwe bāka wodilu*, twee ooren.

De rang- en vermenigvuldigingsgetallen worden in de mij ten dienst staande stukken niet opgegeven; evenmin de breuken. Het woord voor „maal” is *wari*; „tweemaal” vind ik uitgedrukt door *duwe wari*; 2×2 is *duwe duwe wari*, hetgeen in woordschikking afwijkt van het Mal. *duwa kali duwa*. „Half” is *tēnga*; een half, *hetēnga*; een kwart is *hekowa* (uit Holl. *kwart*).

Onbepaalde telwoorden zijn: *harihari*, alle; *henga*, eenige.

§ 6. VOORNAAMWOORDEN.

1. PERSOONLIJKE VOORNAAMWOORDEN. Deze zijn: 1 ps. *ja*; 2 ps. *au*; 3 ps. *no*; mv. 1 ps. *di*, *ji*; 2 ps. *mu*; 3 ps. *ro*. Als vollere vorm van 1 ps. mv. *di* komt op een paar plaatsen in de samenspraken *kēdi* voor, doch misschien heeft de schrijver *ke di*, d. i. de partikel *ke* + *di* bedoeld; in alle gevallen is *kē*, waar men *kā*, *kē*, verwachten zou, verdacht. Insteede van *ro* wordt hier en daar *no* als 3 ps. mv. gebruikt. Hoewel dit gebruik in strijd is met het Sumbasche, lijkt de vorm gewettigd.

De persoonlijke voornaamwoorden doen ook dienst als bezittelijke: ze worden, gelijk gewone substantieven, achter de benaming van de bezitting geplaatst; dus *amu-ja*, huis van mij, mijn huis; *djara-au*, uw paard; *ama-di (ji)*, onze vader; *kepo-no*, zijn geweer; *kowa-kowa-ro*, hun prauwen ¹.

Het Saw. heeft dus de possessieaanhechtsels verloren, tenzij men *ne* (zeldzamer *na*), eenen bijvorm van *no*, als aanhechtsel wil beschouwen. Het is inderdaad waarschijnlijk dat *ne* zoo verklaard moet worden, omdat het in gebruik van het als bijstelling gebezigde *no*

¹ Om «de, het mijne, uwe», enz. uit te drukken, bezigt het Saw. de woorden *ōa*, of *unu*, nu gevolgd door 't pers. vnw. Dus *ōa-ja*, de, het mijne; *unu* of *nu-au*, de, het uwe.

verschilt. Dit laatste is overal bepaaldelijk z. v. a. „zijn, haar“, terwijl *ne* (*na*) meestal optreedt, waar het Javaansche aanhechtsel van den 3 ps. niet met een voornaamwoord in 't Hollandsch kan vertaald worden; bijv. in zinnen als *dēmange sing endi*, wie is de Dēmang? ¹ Zoo zegt men ook in het Saw. *dūka le Duwai-ne*, de vorst komt ook. In soortgelijke gevallen bezigt het Sumbasch *na*, hetwelk zich als bezitt. aanhechtsel duidelijk van 't pers. vnw. *njuna* onderscheidt; zoo is *na ri-na*, de beenderen; *pira wili-na djara ija*, hoeveel is de prijs van dit paard? Intusschen mag ik niet nalaten op te merken dat in 't Saw. *ne*, achter het adjectief, hetwelk een substantief vergezelt, geplaatst wordt; bijv. *wije pa ja bāla do mēdi ne*, geef mij het zwarte goed; en dat *ne* ook als aanw. vnw. voorkomt, bijv. *wawi-wawi nadu ne?* van wien zijn die varkens?

AANMERKING. Er is een *ne*, Sumbasch *na*, dat vóór een woord of zinsnede, waarop men nadruk leggen wil geplaatst wordt; geheel en al als in 't Sundaneesch *nja*. Bijv. *pa mi ne pe-au?* waar wóont gij? *hōnga ke ne tui pāda?* hoeláng zijt gij al ziek? Zoo ook in 't Sumbasch: *ku-ita seau na uma*, ik zie een huis; *na ri-na*, de beenderen; *tangaruka suduk*; *njuda na merana*, kijk naar de mieren; die zijn vlijtig; in veel gevallen zou men dit *na* een emphatisch lidwoord kunnen noemen: *pakadaki na liku-epi*, steek de lont aan; *ēnggini na lei-mu?* waar is uw mán? Dit *ne*, *na* houd ik voor een relatief, waaruit zich licht een lidwoord, als hoedanig *na*, *n* in de Melanesische talen en het Fidji voorkomt, ontwikkelen kan, en ook een relatief voegwoord „dat, omdat“. Inderdaad is *na* in 't Sumbasch ook als voegwoord „omdat“; Saw. *ne*, omdat, dewijl. Het karakter van een relatief is nog duidelijk te herkennen in een zin als deze: *ēnggini na enda kau-rengu*, hetwelk vertaald kan worden met: waarom luistert gij niet? doch eigenlijk beteekent: wat (is het) dat gij niet luistert?

2. AANWIJZENDE VOORNAAMWOORDEN. Het Saw. is betrekkelijk rijk aan aanw. voornaamwoorden, waarvan het onderscheid ongelukkigerwijze in de weinig nauwkeurige Maleische en Hollandsche vertolkingen niet helder uitkomt ². Er zijn kortere en langere vormen; de eersten zijn voornamelijk in gebruik achter de voorzetsels *pa*, *la*, enz.; de latsten zijn blijkbaar ontstaan uit de kortere door

¹ Zie Roorda, Jav. Gramm. § 349.

² Ook met de Sumbasche aanw. vnw. woorden zijn de vertolkers in de war; wat bij Roos met „deze“ vertaald wordt, heet bij de Roo van Alderwerelt „die“, en omgekeerd!

voorvoeging van het verouderde lidwoord *na* of van eenig ander woordje. *De*, *nade*, *nahede*, is = deze, dit; *ne*, *nane*, schijnen, evenals het Mak. *iya* en het Fransche *ce*, niet bepaald „deze“, noch „die“ te kennen te geven, hoewel men ze meermalen nu eens met het eene, dan weder met het andere moet vertalen; zoo bedoelt men met *lodo nane* „deze dag, heden“; *pa ne pa ni* wordt vertolkt met Mal. *sini sana*; *la ni* = daarheen. *Pune*, *punide*, *munane* en *puwe* = die, dat gindsche. *Hede*, *nahede*, *häre*, *nahäre* = die, dat.

Ne is klaarblijkelijk het Sumbasche *na* in *ijana*, *ijena* en *nina*, in welke twee woorden het begrip van meerderen of minderen afstand niet in het laatste bestanddeel, maar in *ija* opgesloten ligt. *He*, is vermoedelijk = *he*, Jav. *sa*, een, gelijk, zoodat *hede* te vergelijken is met ons „dezelfde“; vgl. Oj. *sariká*, dezelve, die; *sariki*, deze zelfde, deze.

3. VRAGENDE VOORNAAMWOORDEN. *Nadu*, wie? mv. *nadu nadu*. *Nami* welke? welke plaats? de korte vorm is *mi*; met het voorzetsel *pa*, te: *pa mi*, te welker plaatse, waar? *He*, wat, quid? *Henga*, hoe groot, *quantus*? *Päri*, *përi*, hoeveel, *quot*? *Nenga* (*ninga*) en *nga*, welk (van eene reeks) *quae*; bijv. *pa tau nga*, in welk jaar?

4. ONBEPAALD VOORNAAMWOORD. Als zoodanig doet dienst *nenga nenga*, iets; *nga* schijnt ook als onbep. vnv. gebruikt te worden.

5. BETREKKELIJK VOORNAAMWOORD. Dit luidt *do*. Bijv. *tudi do woije*, een goed mes; *nadu do kako la ni*? wie gaat daarheen? *amu do tui*, het oude (vroegere) huis; *dau do made tabolo dahi*, iemand die gestorven is in zee verzonken zijnde, d. i. een in zee verdrinkene. Met behulp van het relatief kunnen *nomina agentis* gevormd worden, die soms het karakter van gewone appellatieven aannemen; als *dolila*, vogel, eig. die of dat vliegt; *do pamu*, huisvrouw, eig. die thuis is. Die uitdrukking *pa do*, welke men den locatief van het relatief zou kunnen noemen, kan als voegwoord dienst doen (vgl. Skr. *yatra*) bijv. *pa do era tamuhu Mehara nga Dimu*, ten tijde dat, toen er oorlog was tusschen M. en D.

§ 7. WERKWOORDEN.

De regels omtrent het gebruik van 't actief en passief zijn in het Saw. dezelfde als in andere onverbasterde Indonesische talen; hetgeen

des te opmerkelijker is, omdat vormelijk actief en passief zich niet meer onderscheiden; alleen uit de constructie blijkt of een gezegde als actief dan wel als passief gedacht wordt. Vormen die met het prefix der bedrijvende werkwoorden voorzien zijn, dienen ook in het passief, en andere zonder dat prefix kunnen als actief optreden. Bijv. *ngàdi* is niet slechts „zien“, maar ook „zichtbaar, te zien“; *nuhu au* is „gij komt binnen“, doch *amu nuhu ri adji* is „het regent in“ (het huis) wordt door den regen binnengedrongen. *Tawāli kii Hawu ja*, ik wil (of zal) een geit koopen, doch *tawāli ri ja djara pune*, ik wil dat paard koopen (eig. dat paard zal door mij gekocht worden). Zoo ook is *tahleo*, ik zal of wil zien; *tahleo ri ja*, ik wil het zien; *kale ro-djara do kebāla*, zoek een effen weg; doch *kale ri au*, gij moet het (of ze) zoeken.

Omtrent de Tijden is op te merken, dat ter aanduiding van handelingen in den Tegenw. en den eenvoudig verhalenden Tijd één en dezelfde vorm bestaat, gelijk in 't Mal. en Jav. Het Perf. en Plusq. Perf. kenmerkt zich door *āla*, *ālake*, afgedaan, al afgedaan; in overeenstemming met Mal. *tēlah*, *sudah*, Jav. *wis*, enz. Bijv. *āla ke au peloko nga'a* zijt gij al getrouwd? Doch niet altoos kan een Perf. in onze taal met *āla ke* weergegeven worden.

Het Fut. en de Conjunctief heeft tot kenmerk een voorgevoegd *ta*; zie bij de woordvorming.

Een infinitief bezit het Saw. niet; onze afhankelijke infinitief zonder of met *te* wordt door een conjunctief vervangen.

De imperatief onderscheidt zich niet van den Tegenw. Tijd. De verbodspartikel is *bole*; bijv. *bole bālu*, vergeet niet!

§ 9. PARTIKELS.

Bijwoorden van plaats, tijd en wijs bestaan grootendeels uit pronominaalstammen, meestal verbonden met voorzetsels. Zoodanige zijn *nahede*, hier; *nu*; *pa de*, hier; *la ni*, daarheen; *te mi*, waar; *nune*, zoo; *ma de*, hierheen; *mihāre*, *minahāre*, zoo.

Nog andere bijwoorden zijn: *o*, ja; *ādo*, neen; de ontkenning *do*, die steeds achter het woord waarop ze betrekking heeft geplaatst wordt; *ke*, wel, al; *āla*, *āla ke*, reeds; *dai*, genoeg; *dado*, nog niet; *ko*, eens, nog; *we*, *wata*, slechts; *ma*, namelijk; *make*, toch wel, wel; *omu*, *umu*, nabij, bijna; *mida*, gisteren; *balirai*, morgen;

nāli, overmorgen; *dange*, aanstonds; *wāri*, *ri*, terug; wederom; *le*, ook; *lema*, óók.

De voorzetsels spelen in het Saw. eene belangrijke rol, hetgeen in 't nauwste verband staat met het feit dat de suffixen in onbruik geraakt zijn. De voornaamste voorzetsels zijn *pa*, te, op, aan; *la*, naar (bij verwijdering); *tala*, z. v. e. om te; *ma*, naar (bij nadering), — waarts; *ti*, *ngati*, uit, van; *ri*, aan, voor, wegens; bij 't passief te vertalen met „door”; *rowi* = *ri*; *te*, te, Eng. at; *ra*, *dara*, binnen, in; *la dara*, Engelsch: into; *wije*, ten behoeve van, voor, aan; *nga*, met; *rai*, sedert. Uit het Maleisch overgenomen is *hape*, tot aan.

De meest gebruikelijke voegwoorden, die gedeeltelijk ook als bijwoord beschouwd kunnen worden, zijn: *nga*, en; *dje*, daarop, en, dan; *hadi*, doch, maar; *ta*, omdat; *hami*, als; *hari*, alsook; *hari nga*, alsmede; *kāri*, *ki*, *ke*, indien; wanneer; *ne*, dewijl, omdat, want; *nge*, dat; *wata*, maar.

Blot.